

Південна Азія кінця XX – початку XXI століття: геополітичний, безпековий, інституціональний, регіональний і політико-дипломатичний дискурс

[Рец.]: Горобець І.В. Процеси формування регіональної системи безпеки в Південній Азії (початок 1990-х – середина 2010 років): Монографія. К.: Міленіум, 2017. 418 с.

Українська історіографія міжнародно-політичних досліджень поповнилася монографією І.В. Горобця «Процеси формування регіональної системи безпеки в Південній Азії (початок 1990-х – середина 2010 років)». Південна Азія – геополітичний регіон, який складається з семи держав: Індія, Пакистан, Бангладеш, Непал, Шрі-Ланка, Бутан та Мальдіви. Це досить компактний у географічному сенсі регіон, який є півострівною частиною Євразійського материка з прилеглими островами Індійського океану.

Регіон займає 4% земної кулі, його площа складає 4,5 млн. квадратних кілометрів. Тут проживає п'ята частина мешканців планети. Країни регіону суттєво відрізняються як за розмірами території, формами політичного устрою (президентська республіка, парламентська республіка, конституційна монархія), геополітичною орієнтацією, так і за рівнем економічного розвитку. У сучасному світі зростає роль провідних азійських держав, насамперед, Індії та Китаю. Саме Делі та Пекін вважаються ключовими гравцями в процесі формування нової багатополусної системи міжнародних відносин. Причому зміна ієрархії впливів відбувається досить динамічно, що обумовлює потребу ретельного наукового аналізу зазначених тенденцій.

У рецензованій монографії представлений широкий спектр актуальних для сучасних міжнародних відносин проблем. За якої системи міжнародних відносин ми живемо? Чи можна її вважати постбіполярною, однополярною або безполярною? Де місце можна знайти місце в цій системі міжнародних відносин такій державі-цивілізації, якою є Індія? Які ознаки та проблеми властиві процесу формування регіональної системи безпеки в Південній Азії? На кожне з цих питань автор дає аргументовані та фахові відповіді.

Перший розділ монографії вводить читача в лабораторію дослідника-міжнародника. Автор подає детальний аналіз історіографічного доробку попередників, аналізує здобутки вітчизняної історіографії, присвяченої цій темі. Досить прискіпливо висвітлюється доробок зарубіжних дослідників проблематики історії міжнародних

відносин у Південній Азії. Також представлені праці індійських дослідників, які дають уявлення про проблеми, що перебувають у фокусі уваги індійської наукової та політичної еліти. Одночасно можна висловити побажання автору – більше долучати до наукового історіографічного аналізу праць науковців із-за меж регіону Південної Азії, зокрема, китайських і американських.

Наукова монографія І.В. Горобця написана на широкій джерельній базі. Джерельну базу монографії склали різноманітні опубліковані матеріали (нормативні та інші документи державних структур Індії, Пакистану, Китаю документи політичних партій цих країн, які стосуються проблем зовнішньої політики й безпеки, дипломатії, міжнародних і державних інституцій, статистичні збірники та довідники, збірники документів, мемуари, виступи і доповіді офіційних осіб).

Умовно для зручності аналізу джерельну базу поділено на три великі групи. Першу групу джерел становлять так звані первинні джерела, тобто документи міжнародних організацій, офіційні матеріали державних органів влади Індії та Пакистану, офіційні документи з питань зовнішньої політики парламентських політичних партій Індії та Пакистану. До зазначеної групи джерел належать Конституції Індії і Пакистану, офіційні матеріали про діяльність президентів та прем'єр-міністрів цих країн. Також використовуються документи міністерств закордонних справ великих держав: Китаю, Росії, державного департаменту США.

Другу групу джерел становлять довідково-аналітичні матеріали, інформаційні матеріали державних органів Індії та Пакистану, а також їхніх науково-аналітичних установ, тексти виступів та інтерв'ю індійських і пакистанських політичних діячів. Третю групу джерел складають матеріали міжнародних організацій, які стосуються висвітлення становища у сфері безпеки в Південній Азії. Зокрема, починаючи з 1969 р. Стокгольмський інститут досліджень проблем миру видає щорічники, присвячені різноманітним аспектам міжнародної безпеки і торгівлі зброєю.

Варто також згадати про мемуарну літературу, зокрема, спогади провідних індійських політиків

Дж. Неру, І.Ганді, а також пакистанських державних діячів Абдул Калама, Б.Бхутто, які не просто вносять нотку суб'єктивних оцінок, а й роблять аналіз проблеми більш цікавим. Зокрема, це стосується спогадів Раджа Ченгаппа про перипетії створення індійської ядерної бомби. Загалом джерельна база є широкою і цілком достатньою для розкриття теми монографічного дослідження. Хоча більшість використаних джерел опубліковані, це не зменшує їхній інтерпретаційний потенціал, особливо за умов застосування принципів історизму, багатофакторності, верифікації, компаративного, системного та міждисциплінарного аналізу. Складна мережа взаємозв'язків може виявитися лише після того, як факти класифіковано за специфічними групами. Це дає можливість здійснити «аналіз» і «синтез» у проблемно-хронологічному, причинно-наслідковому та структурно-функціональному вимірах теми монографічного дослідження.

Проблеми формування регіональної системи безпеки в Південній Азії розглядаються з точки зору нової та новітньої історії держав цього регіону, тенденцій розвитку їхньої внутрішньої та зовнішньої політики, їхніх національних інтересів, стратегій і цілей. Суперечності формування системи безпеки в регіоні Південної Азії обумовлюються спробами суверенного самоствердження та вимушеного узгодження національних інтересів держав, які перебувають у цьому геополітичному і політико-дипломатичному просторі.

У другому розділі «Геополітичні та військово-політичні аспекти регіональної безпеки в Південній Азії» автор зосередився на детальному аналізі індійсько-пакистанських міждержавних протиріч, які є найскладнішими для врегулювання та постійно провокують регіональну нестабільність. У зазначеному контексті розглянуто вплив ядерного фактору не лише на актуальний стан індійсько-пакистанських відносин, а й на глобальну систему безпеки. І.В. Горобець показав, що певною мірою наявність ядерної зброї в руках індійської та пакистанської еліт частково сприяло більшій прогнозованості в їхніх відносинах на основі ідеї взаємного стримування. Але, зрозуміло, що одночасно підвищилися ризики, пов'язані із можливістю ескалації звичного збройного конфлікту навколо Кашміру в ядерне протистояння. Крім того, індійські та особливо пакистанські ядерні об'єкти можуть бути мішенями для терористичних атак.

Запобігання цих ризиків, на думку автора, мають слугувати військові доктрини Індії та Пакистану. У монографії показано, що шукати елементи

цих доктрин доводиться по різних документах, адже в більш-менш логічній формі викладені лише ядерні доктрини цих держав. Індія вважає свою ядерну зброю, насамперед, інструментом стримування Китаю, так само пакистанські еліти вважають власну ядерну зброю своєрідним «асиметричним» варіантом відповіді на зростаючу прірву між Пакистаном та Індією за економічним потенціалом та можливостями звичайних збройних сил. На нашу думку, на більш детальне вивчення заслуговує сюжет, пов'язаний із протистоянням спеціальних служб Індії та Пакистану.

Значну увагу І.В. Горобець приділив аналізу впливу світових центрів сили на ситуацію в Південній Азії. Зокрема, показані особливості взаємодії Індії та Пакистану зі США, Росією, Китаєм, Японією, Європейським Союзом та його найвпливовішими країнами-членами. Ці сюжети дають уявлення про значення Південної Азії для глобальної стабільності та про різні інтереси, які в цьому регіоні переслідують великі держави. США намагаються використати Індію як противагу впливу Китаю, натомість Росія робить спроби консолідувати Індію і Китай як протидію гегемонії США. Європейський Союз на фоні цієї геостратегічної боротьби лише обережно просуває свої інтереси до цього регіону, на заваді чому, попри тенденції тотальної глобалізації, залишається велика географічна відстань між Європою та Південною Азією.

Також ретельно проаналізований вплив афганського та іранського факторів на процеси формування системи південно-азійської безпеки. Афганський чинник традиційно залишається дестабілізуючим для Індії. Особливо ця тенденція простежується автором після терактів у США 11 вересня 2001 року та початку військової операції НАТО на території Афганістану. І.В. Горобець прослідкував передісторію та історичні умови виникнення різноманітних ісламістських терористичних угруповань, які через Кашмір намагаються дестабілізувати Індію. Доведено, що цей ісламський радикалізм становить загрозу для світської форми влади в Пакистані.

Одним із найцікавіших розділів монографії є третій, де розглядаються внутрішньополітичні чинники формування і розвитку системи безпеки в Південній Азії. Висвітлена офіційна позиція політичних сил Індії з питань безпеки. У зв'язку з цим показано, що існує прямий зв'язок між ворожим ставленням еліт двох країн одна до одної та домінантною конфронтацією між Індією і Пакистаном. Водночас, на нашу думку, висвітлення тенденцій розвитку збройних сил Індії та Пакистану

перевантажено технічним фактажем. Звичайно, він буде цікавим для військових експертів, але можливо може знадобитися і цивільному читачеві цієї монографії. Повчальними є зміни тактики організації військово-технічної співпраці Індії, яка дедалі частіше орієнтується на диверсифікацію цих зв'язків та створення виробництв на території Індії.

У четвертому розділі монографії показана роль регіональних організацій у процесі формування системи безпеки в Південній Азії. Автор слушно зазначає, що потенціал діяльності «Асоціації співробітництва країн Південної Азії» обмежується негативним впливом індійсько-пакистанської конфронтації. Так само недостатньо використовується потенціал «Шанхайської організації співробітництва», до якої на час підготовки монографії збирались вступити Індія і Пакистан. Автор слушно зауважує, що процеси формування

регіональної системи безпеки в Південній Азії є суперечливими та незавершеними. Але хронологічний період, який висвітлений у цій монографії, є важливим з точки зору усвідомлення важливості пошуку компромісних варіантів співіснування в регіоні, підвищення спроможності політико-дипломатичних і дипломатичних зусиль заради збереження миру. Але ці дипломатичні зусилля нагадують рух на велосипеді, як тільки припиняєш крутити педалями, є ризик впасти.

Монографія І.В. Горобця буде цікавою для фахівців зі всесвітньої історії, історії міжнародних відносин, зовнішньої політики і дипломатії, історії воєнної справи, фахівцям із міжнародного права, політичної конфліктології, політології, а також і для студентів гуманітарних спеціальностей.

В.Г. Ціватий, А.Ю. Мартинов